

İnce dərəsi Azərbaycanın Qazax mahalının köklü-köməclisi, salğırı-sanballı, sazlı-sözlü qoşqocaman obalarından olub. Aslanbəyli, Qaymaqlı, Kəmərli kəndlərinin özündə birləşdirir. Bu obalar bir kökən pöhrələnib, qol-budaq atıb, etrafa şaxələndi.

Bu dərəye nəyə görə İnce dərəsi deyilir, bu incəlik onda hardandır belə? Bəlkə bu incəlik cələ İnce çayın həzin zümzüməsindəndir, bəlkə incilərin qaynaq kimi şirin ləhcəsinəndir, yoxsa rəhmətlik Aşıq Avdının yaratdığı "İncəgül"ü "ndəndir?

Bir sözə, bu oba, bu torpaq təpədən-dırnağa, başdanaya incədir (A.Səməd). Gözəllik nisənaməridir, əzəmet, qeyrət simvoludur. Təbiət bu yerlərə saxavat paylayanda, sənki həc neyi eisrigəməyib. Rəngli rəssam tablosunu xatırladır bu yerlər. İnce çayı, Avey dağı, Çılpaq dağı, Palidli məsə, Kərəm bulğı, Kəmənd qayası, Xan bağı, Leyli dərəsi, Eyliflə quzeyi, Qayalı, Höyrüşüdə bulğu, Keklik qası, Qazılı, Qoşa Çal, Cüryəlli, Qədycili, Göyvelli və s. Bu yerlər ilin-ayın bahar fəslində daha gözəl, cəzibəli, tərəvətli, gözəgelimli olur. Cölçəmənlərdə, yal-yamacaqlarda gül-gülü çağırın, çıçək-çıçəyi. Kol dibindən üzü xinalı, işvili-qəmzi, boynubükən bənövşə, xumar gözlü nərgiz baş qaldırıb, novruzulları baharı salamlayıb. Bahar fəsli İnce dərəsinin gəlin kimi bəzənbütür, göyçən, göyçən vaxtıdır.

İnce dərəsi Azərbaycanın tarixində böyük şəxsiyyətləri; clım və maarif korifcyleri, alimləri, şair və yazıçıları, aşiqları, igidişər, qəhrəmanları, ziyanlıları ilə seçilmiş respublikanın kadrları potensialına böyük töhfələr vermişdir.

Her şeydən vərdi İncənin. Qafqaz qarşısı Caqaq Kərəmin yaxın dostu və silahdaşı İncəli İsmayıllı, Qori Müəllimlər Seminarıyasının ilk məzunu, Zaqqafqaziyada ilk pedagoqı clım doktoru, Əməkdar clım xadimi, professor Əhməd Seyidov, II Cahān savaşında alay komandiri olmuş Hadi Qiyasbəyli, Milli Məclisin Avropana Şurasındakı Azərbaycan Parlament Nümayəndə Heyətinin rəhbəri Səməd Seyidov, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti Şahin Mustafayev, Azərbaycanın İstanbuldakı baş konsulu İbrahim Nəbioglu, iqtisad clımları doktoru akademik İsa Əhmədov, azman clı sonətkarı Aşıq Avdi, zurnaçı Xəli, şair-jurnalist Ələdədin İncəli, 41-ci Taqanrqı diviziyasının keçmiş topçusu Məhəmməd Oмарoğlu, Büyük Vətən Müharibəsinin veterani, üç "Qızılı Ulduz" ordenli Musa Mustafayev, memar-heykəltəraş Məmməd Dəmirçioğlu, rəssam Qafar Saribəlli, Qarabağ Müharibəsinin qəhrəmanı Azər Kazimov və başqları bu clım, bu yurdun yctişdirmələridir.

İnce dərəsində saza-söze, şərə-sonəte ilahi scvgi, böyük məhəbbət vardır. Bu yerlərin havasındandır, suyundandırıb hər yerdindən qalxan şer yazır, saz çalır. İnce ədəbi maktabı Azərbaycan ədəbiyatına Aslan Kəmərli, Hüseyin Yusifzadə, Ağamalı Sadiq Əfendi, Zəkir Bəxtiyar, Akif Səməd, Məmməd İlqar, Süleyman Osmanoğlu, Mahmud Vəli, Fəridə Ləman, Cümşüd İsgəndərli, Avdi Qosqar, İbrahim İlyası, Ali-hüseyn Cavadoglu, Şöhrət Ələl, Məmməd Aslanbəyli və s. kimi yazarlar bəşər etmişdir. El şairləri Cəlil kışının, Hacı kışının, Ali müəllimin, İbrahim Qarasultanoğlunun, Səyyar Vəlinin şer və qoşquları dillərdə əzberdir.

1998-ci ildə qeyrəti clı qızımız Nayma Qaramanlının,

naşır Çingiz Eyyuboğlunun xeyrxiqliyi ilə İnce dərəsi yazarlarına məxsus pocziya nümunələri "Mən aşiq İncədənəm" şerlər kitabında dərc olunmuşdur.

İnce dərəsi haqqında qisməttrajili sənədi-bədi film çəkilmədir. İnce dərəsinin sonına çox şerlər, əsərlər yazılımışdır.

MƏN ASIQ

*İncə kəndim, sazin-sözün vətəni,
Sair etdin səni golbən sevəni,
Mirvaridəm, könülüm sənə güvəni,
Anadiltək, İsaq-Musaq ötəndən.*

(Mirvardil Dilbazi)

*Aşıq dinləməkdə Avdının səsi,
Hünərdə, qeyrətdə İnce dərəsi,
Ayla, ulduzlarla edərər bəhs-i,
Bela obası var, tam, Qazağın.*

(Qara Qafqazlı)

Dədə Qorqud yadigarı saz İnce dərəsində hər cvin bəzəyidir. İncələri sazi scva-scva, oxşara-oxşaya, sabah-axşam dilə gotirirlər. İnce dərəsində Aşıq Avdi Qaymaqlı ömrünün bütün bürüb bir hissəsini şəhəri xalq yaradıcılığını və aşiq ədəbiyyatını inkişaf etdirməyə həsr etmişdir. Azman clı sonətkarı Aşıq Avdi Ozan sonətinə özünü "İncəgül"ü həvaləsi, "Avdi və Mchriban" dəstənini, çoxlu sayıda qoşma, gərəyil, tacnis, müxmənnəs, ustادname və divanlarını bağışlaşdırıb.

*Bir gün durdum çıxdım gülşən seyrinə,
Gördüm ki, bülbüllər gülə yalvarır.
Bonövə yabynunu əyib nərgizə,
Nərgiz özü şirin dila yalvarır.*

"İncəgül"ü üstə oxunan "Yalvarır" rədifi bu mahnının cləməciyi yoxdur ki, sıfırın vərib aşıqlara oxutdurmasınlar.

İnce dərəsi Aşıq Cəlal, Aşıq Sadiq, Aşıq Yəhya, Aşıq Kərəm, Aşıq Sədi, Aşıq Zəkəriyyə, Aşıq Şəmistan, Aşıq Şəmīddin, Aşıq Nazim Əsəndoğlu, Aşıq İlham, Aşıq Şaiq, Aşıq Alixan, Aşıq Niyaz, Aşıq Allahverdi və s. sayılıb-scilən aşıqlar yctişdirmişdir.

İnce dərəsi clım adamları ilə də maşhurdur. Alimlərdən Şərif Haqqverdiyev, Nəbi Yaqubov, Fikret Seyidov, Xəlil Yusifov, Mürsəl Həkimov, Bəhrəz Abdullayev, Vəqif Əhmədov, Zəkir Aşurov, Yasin Qaracayev və başqları İnce dərəsinin adını-sanını uca etmiş, hər birinin clım sahəsində öz yeri, öz çəkisi, öz sanbalı vardır.

Azərbaycan-Ermenistan müharibəsində İnce dərəsi torpaqlarımızın müstəqiliyi, bütövlüyü, suverenliyi uğrunda çoxlu şəhidlər vərmİŞdir. Onlardan rota komandiri Müşfiq Sabir oğlu Məmmədov ölümündən sonra "Azərbaycan Bayragı" ordəni ilə təltif olunmuşdur.

İncəlilər bincə-başdan vurub-tutan, ad alıb hünər göstərən, qoşaq, mərd, qonaqpərvər, hazırlıvab, zəhmətkəs bir xalqdır. Caqaq İsmayıllı, Bezəkli Omar, Göftər Ali, Qara Səməd, Uzun Allahverdi və başqları İncənin vurub-tutan, adlısanlı igidişər olmuşdur.

*İnce var,
İnce yeri, incə var,*

Düşmən önü kəsməyə,
İncəvara İnce var.

İNCƏDƏNƏM

(Eldar Nəsibli Sibirel)

İnce dərəsində ağız ədəbiyyatının ağı, bayatı, oxşama, həlavalar, sayaçı sözləri xalq tərəfindən ipə-sapa düzülür. Eldə-eladətə yaranan və yaşayan el nəğmələrindən biri də "qırmızı"dır. "Qırmızı"nın votəni bizim İnce dərəsində deməmənətəməm. Qız-gelinlər, ağıbərəklər gəvə toxuyandan, inək sağından, yun darayanda, nehrə calxalayanda, cəhra ayırdıb, corab hördəndə öz doğmalarına, sevgililərinə, qohum-qardaşları, igidlərə, gőzəllərə qırmızı oxuyurlar.

*Aşa xalamın oğlu,
Xalları Qosa xalamın oğlu,
Atdın məni,
tutdun məni,
Gör kimlərə satdın məni.
Səni məndən,
məni səndən
elyiyan ölsün.
Aşa ciyin ölsün,
Aşa xalamın oğlu,
Xalları Qosa xalamın oğlu.
Atdın məni,
tutdun məni
Gör kimlərə satdın məni.*

*Bostanına yemişəm,
Xançalına gümüşəm,
Bircə səni demişəm,
Can, a qara Məmmədim.*

*Yetərəm, Altı,
Yetərəm Altı,
Sən Məcnun ol,
Man Leylidən
betərəm Altı,
betərəm Altı!*

*Ay gedən atlı,
Atlı gedən atlı,
Atın sənин,
Atın sənин,
Qan-tora, qan-tora
batıns.
Özü yolnan gedənəm,
Səsi kolnan gedənəm,
Atın sənин,
Atın sənин
Qan-tora, qan-tora
batıns.*

*Qara-qara daşdar Dillondi,
neynim, golmedin.
Qara-qara yaşdar selləndi,
neynim, golmedin.
Qara-qara saçdar külləndi,*

neynim, golmedin.
Qara-qara dişdar Dillondi,
neynim, golmedin.
Sən golmedin, mən ölmədim,
neynim, ölmədim.
Gol, a qara Məmməd,
Ədə, a qara Məmməd.

*Qara qalstuklu, qara qəstumlu
müəllim yaxşıdı, ay Hətəm.
müəllim yaxşıdı.
Ağ köynəkli, ağ papaqlı,
həkim yaxşıdı, ay Hətəm.
həkim yaxşıdı.
Ədə, küsmə, yalan deerəm,
Hamisən sanın kimi,
çoban yaxşıdı.
çoban yaxşıdı.
yaman yaxşıdı, ay Hətəm,
yaman yaxşıdı.*

Müdrükələr sözüdür; tarixi xalq özü yaradır. Bu yerlərin hər dəşində bir tarix yatar. Qədim Oğuz yurdu İnce dərəsinin hər qarşı canlı bir tarixdir. Bu torpaqın qoynu qədim abidələrle, ziyyarətgahlarla zengindir. Hər qaya parçası, hər qədim qobır, hər naxış bu müqəddəs torpağı bize emanət qoyub gedən ulu babalarımızdan, oğuz ərenlərimizdən min bir soraq verir. Onların keçmiş qəhrəmanlıq, mərdlik dastanından söhbət açır.

İnce dərəsində inamlı, etiqadlı pirlər, ocaqlar, ziyyarətgahlar çöxdür. Hacı Mahmud Əsfendinin türbəsi, Şeyx Həremi, Mola Məmmədin ocağı, Qara Nər, Şıxqaya, Mola Qaya və s. saflığımızın, paklığımızın, müsəlmanlığımızın ziyyarətgahlarıdır.

Ağ saçlı, tarix yaşı İnce dərəsi sevinci-kədərləri neçə-neçə illərin canlı şahididir. Bər vaxtlar camaat ranlı-yayaqlı olub. Onu da çox görübənlər onlara. Yayda yayaqlı, qıṣda qışlaqlı olan Quzı dağı, Göy dağı, Cüyür dağı, Ballı dağı, Xələf dağı, Göl-qoşunu, Şan bulaq, Çayqışan, Armudlu, Çinqılı, Qavırı gədik, Beşikçəkəndi, Arankörkəndi və s. kimi dağlar, yurd yerləri camaatın əlinindən almış hərraca qoyulub. Xalq döyüb, qəzəbini böyə-bögə, səbrini yeyə-yeyə...

İncəlilər torpaq sandan ürəyidagli, qəlibgöynükdür. Belə ki, hələ 1984-cü ilin oktyabrında o vaxtki başlı rəhbərlər göz görə-görə İnce dərəsinin torpaqlarından kəsib naxşələf qonşularla "bağlışdır". Bülər, çeşməli, zümrüd meşeli, gəzməli-görməli Qılınckendi, Ceyvid, Hayvalı, Batdaqlı, Findıqlı, Vəlesli, Soyubulaq, Xanının yurdu və s. xalqın oylığı idi. Bu meşələrə nə bitmirdi, min bir dərdin dərmanı, şəfəsi... Mərhum şairimiz Aslan Kəmərli yana-yana yazmışdır;

*Solum gedib, sağım gedib,
Göy dağda yığnığım gedib,
Qaragöz torpağım gedib,
Daha mənim nəyim qalib.*

İnce dərəsinin şair-jurnalist, publisist, alim qızı Feride Ləman bu barədə "Torpağın yaddaşı" kitabında ətrafi yazmışdır.

1984-cü ildə 5 min hektar münbit və yararlı Qazax torpağı zorla qoparılib ermənilərə "hədiyyə" verildi və onlar (yəni ermənilər) bundan hədsiz şirnikdilər. Və növbəti torpaq iddialarına düşdülər. "Qarabağ" fenomeni mən deyərdim ki, İncə dərəsindən verilən torpaqlardan başlandı. Aşkarlıq, demokratiya olmayan bir dövrdə camaat öz torpağını qorumaq üçün elliklə ayağa qalxdı. Adamlar Moskvadan üzübəri o vaxtkı manqurt rəhbərlərə şikayət etdi, dövlət idarələrinə ayaq döydü, haray çəkdi, yaxa cirdi, amma bir şey alınmadı. O vaxtkı Qorbaçov hakimiyyəti və mafiyası ermənilərin nazi ilə oynayırdı. Bir sözlə, xalqın haqq səsini eşidən olmadı.

İncə dərəsi Ermənistanla sərhəddə yerləşir. Yurd sevgisi, torpaq yanğısı, vətən qeyrəti çəkmək incəlilərdə daha güclüdür. İncəli övladları ata-babaların qəhrəmanlıq yolunu ləyaqətlə davam etdirirlər. Vətən, torpaq, namus yolunda hər an qurban getməyə hazırlır İncənin qartal baxışlı, qurd ağızlı oğulları. Onlar üçün hər şeydən öncə vətəndir.

*Vətən mənə oğul desə nə dərdim,
Mamır olub qayasında bitərdim*

-deyir hər bir incəli.

Min bir fitnəyə, hiyləyə, fırıldaga, zorakılığa əl atan erməni daşnakları yeni torpaq almaq niyyətində yaşayırlar. Ancaq onlar kökündən yanılırlar. Milli ordumuzun əsgərləri, camaatımız, xalqımız öz əzəli torpaqlarının müdafiəsində sayıqlıqla, mərdliklə dayanıblar. Gecə-gündüz onun hər qarışını göz bəbəyi kimi qoruyurlar.

İncə dərəsi hər an erməni qudlurlarının hücumuna məruz qala bilər. Ancaq İncə dərəsi möhkəm dayanıb.

Hərdən ermənilər atəşkəsi pozurlar. Onsuz da onlar Azərbaycanda bütün sərhəd boyu Qarabağda, Ağdamda, Tərtərdə, Tovuzda, Qazaxda, lap elə İncə dərəsində atəşkəs rejiminə əməl etmirlər. Bu yerdə xalq şairimiz Nəriman Həsənzadənin bu misraları yada düşür.

*Qatıl, zəhərləmə abi-havani,
Bələyim Qarabağ beşiyindədir.
"Nərmü-nazik" bayatıdır, bayatı,
Bir xalq, bir bayatı keşiyindədir.*

Vaxt gələcək, qara buludlar Azərbaycanın başı üstündən dağılacaq, müharibə tam qələbəmizlə başa çatacaq, qurtaracaq, işgal altda olan dədə-baba torpaqlarımız geri qaytarılacaqdır. Atalar çox gözəl deyib ki, "heç vaxt qisas qında pas atmaz". Gecətən haqq-ədalət öz yerini tutacaq, tökülen günahsız qanlara görə ermənilər öz layiq olduqları cəzaya çatacaqdır. Günəşli Azərbaycanın günəşi heç vaxt sönməyəcəkdir. Qarabağdan "Xarı bülbüllər"in səsi gələcəkdir. Bunu mənə torpaq uğrunda canından keçmiş şəhid oğullarımızın müqəddəs ruhları piçildiyir. O gün uzaqda deyil.

Kazım KAZIMLI,
*Azərbaycan Yazarları və
Jurnalistlər Birliyinin üzvü*